

МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ: КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Шаповалова Алла Миколаївна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри приватного та публічного права

Київського національного університету технологій та дизайну

ORCID ID: 0000-0002-4920-5539

У статті аналізуються ключові конфлікти, пов'язані з мовним питанням в Україні після 2019 р., коли відбулося системне посилення статусу української мови як державної. Досліджуються правові та соціолінгвістичні наслідки прийняття Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) та подальшого Закону «Про національні меншини (спільноти) України» (2022/2023) у контексті євроінтеграційних вимог та широкомасштабної військової агресії російської федерації. Особлива увага приділяється геополітичним кейсам, зокрема суперечкам із сусідніми державами – Угорщиною та Румунією, які інструменталізують мовне питання для досягнення власних політичних цілей. Дослідження показує, що мовна політика України є складною системою, яка формувалася протягом століть під впливом імперського домінування. Сучасна українізація є закономірною відповіддю на ці історичні виклики та спрямована на утвердження української мови як ключового чинника національної єдності та безпеки. Однак ця політика має ураховувати міжнародні стандарти захисту прав національних меншин, що є критично важливим для європейської інтеграції. Аналізуються різні підходи сусідніх держав до українського мовного законодавства – від жорсткої та послідовно негативної реакції Угорщини, яка використовує мовне питання як важіль тиску, до більш конструктивного підходу Румунії. Розглядаються рекомендації Венеційської комісії, яка закликає Україну дотримуватися принципу недискримінації та забезпечувати баланс між легітимною метою деколонізації і правами меншин. Пропонуються конкретні стратегічні механізми для вирішення цих проблем, зокрема: продовження перехідного періоду для імплементації законів, перегляд вимог до перекладу, конкретна співпраця з країнами та вивчення досвіду європейських багатомовних регіонів, таких як Країна Басків.

Ключові слова: мовна політика, конфлікти і влада, мовний конфлікт, політичні рішення, нацменшини.

Shapovalova A. M. Language issue in Ukraine: conflicts and ways to resolve them

The article analyzes key conflicts related to the language issue in Ukraine after 2019, when the status of the Ukrainian language as the state language was systematically strengthened. The legal and sociolinguistic consequences of the adoption of the Law «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language» (2019) and the subsequent Law «On National Minorities (Communities) of Ukraine» (2022/2023) are studied in the context of European integration requirements and large-scale military aggression of the Russian Federation. Particular attention is paid to geopolitical cases, in particular, disputes with neighboring states – Hungary and Romania, which instrumentalize the language issue to achieve their own political goals. The study shows that the language policy of Ukraine is a complex system that was formed over the centuries under the influence of imperial domination. Modern Ukrainization is a natural response to these historical challenges and is aimed at establishing the Ukrainian language as a key factor in national unity and security. However, this policy should take into account international standards for the protection of national minority rights, which is critical for European integration. The different approaches of neighboring states to Ukrainian language legislation are analyzed: from the harsh and consistently negative reaction of Hungary, which uses the language issue as a lever of pressure, to the more constructive approach of Romania. The recommendations of the Venice Commission are considered, which calls on Ukraine to adhere to the principle of non-discrimination and ensure a balance between the legitimate goal of decolonization and minority rights. Specific strategic mechanisms are proposed to address these problems, in particular: extending the transitional period for the implementation of laws, revising

translation requirements, specific cooperation with countries, and studying the experience of European multilingual regions, such as the Basque Country.

Key words: *language policy, conflicts and power, language conflict, political decisions, national minorities.*

Актуальність дослідження. Мовне питання в Україні історично виходить за межі суто культурної площини, функціонуючи як стратегічний чинник національної безпеки та політичної консолідації. Після 2014 р., а особливо після 2022 р., роль української мови була остаточно переосмислена: вона перетворилася з постколоніальної проблеми на визначальний чинник єдності. Ця зміна вимагає складного правового та політичного балансування між утвердженням державної мови як консолідуючого елемента, з одного боку, та забезпеченням міжнародних стандартів щодо захисту прав національних меншин, що є критично важливим для європейської інтеграції, – з іншого.

Мета статті – виявлення та систематизація основних конфліктних точок мовної політики України (правових, соціолінгвістичних та геополітичних) і запропонування стратегічних механізмів їх вирішення, що відповідають національним інтересам та європейському шляху розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної політики та пов'язаних із нею конфліктів в Україні досліджує значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед вітчизняних дослідників, які вивчають правові аспекти мовного законодавства, можна виділити праці В. В'ятровича, Г. Касьянова, В. Лозового та ін. Окрім наукових публікацій, важливими джерелами для аналізу є статистичні дані соціологічних опитувань, аналітичні звіти міжнародних організацій та нормативно-правові акти. Однак, попри значну кількість досліджень, у науковому дискурсі існує певна прогалина, пов'язана із системним аналізом взаємодії та взаємовпливу правових, соціолінгвістичних та геополітичних аспектів мовного конфлікту, що виник після 2019 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна внаслідок складного історичного розвитку сформувала

на своїй території розгалужену систему білінгвізму. Ця система включає не лише найбільш масовий українсько-російський білінгвізм, а й важливі регіональні форми, такі як українсько-польський, українсько-угорський та частково українсько-румунський. Таке лінгвістичне розмаїття є прямим наслідком історичної належності українських земель до різних імперій та державних утворень, що залишило глибокий соціокультурний відбиток.

Сучасні спроби України посилити роль державної мови історично зумовлені. Аналіз історичних етапів формування політики демонструє, що мова протягом століть розглядалася як гарант національного та державного самозбереження. Навіть у періоди, коли українські землі входили до складу Великого Литовського Князівства (яке називали Литовсько-Руською державою), певні заходи були спрямовані на захист української культури та її інтересів, оскільки українська культура вважалася розвиненішою.

Ця історична тяглість підкреслює, що сучасна політика українізації є історично закономірною відповіддю на століття асиміляційних тисків та імперського домінування, що пояснює захисний, а часом і досить ригідний характер її законодавчого оформлення.

Україна стоїть перед подвійним викликом: з одного боку – необхідністю зміцнювати позиції державної мови як чинника національної єдності та безпеки, а з іншого – зобов'язанням дотримуватися міжнародних стандартів, зокрема вимог Ради Європи та Європейського Союзу щодо захисту прав національних меншин і їхніх мовних свобод. Пошук балансу між цими двома пріоритетами залишається складним завданням, що нерідко стає причиною як внутрішніх, так і зовнішньополітичних напружень.

У відповідь на суспільно-історичні виклики та з метою посилення ролі української мови в публічному просторі

у 2019 р. було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1]. Його положення спрямовані на системне врегулювання використання державної мови у всіх сферах суспільного життя, а також на підтримку процесів дерусифікації та утвердження мовної самостійності України.

Закон передбачає низку практичних механізмів реалізації мовної політики. Зокрема, установлено, що не менше половини асортименту книжкової продукції у кожній книгарні має бути українською мовою. Також визначено норми щодо прокату, показу та дублювання фільмів, а театральні постановки іноземними мовами у державних театрах повинні супроводжуватися перекладом українською.

Водночас документ містить і певні винятки: вимога щодо 50% книжкової частки не поширюється на книгарні, які спеціалізуються на продажу навчальних матеріалів з іноземних мов або літератури офіційними мовами країн ЄС [2].

Таким чином, закон демонструє прагнення України до балансу між захистом державної мови та врахуванням культурних інтересів національних меншин. Окрім того, він гарантує можливість передавати особисті імена й прізвища у транскрибованій формі відповідно до національних традицій, що сприяє збереженню мовної ідентичності громадян.

Внутрішня мовна політика України невід’ємно пов’язана із зовнішньополітичними відносинами, особливо із сусідніми державами – членами ЄС, які мають значні національні меншини. Реакція Угорщини на українське мовне законодавство була найбільш жорсткою та послідовно негативною (не враховуючи реакцію росії). Міністерство закордонних справ Угорщини різко відреагувало на ухвалення Закону «Про освіту» 2017 р., заявивши, що, відповідно до ст. 7 цього Закону, навчання мовами національних меншин дозволяється лише до четвертого класу. Починаючи з п’ятого усі предмети, окрім рідної мови та літератури, мають викладатися українською мовою [3].

Зазначимо, що Будапешт неодноразово заявляв, що це суперечить Конституції України та міжнародним конвенціям, і використовував це питання для блокування співпраці України з НАТО та ЄС. Ця жорстка позиція збереглася і після ухвалення Закону про нацменшини та внесення поправок у 2023 р. Держсекретар угорського МЗС Тамаш Менцер прокоментував ухвалення поправок, наголосивши, що Угорщина вважає рішення недостатнім, оскільки до повернення прав, які існували до 2015 р., новим змінам «далеко» [4]. Це свідчить про те, що вимоги Угорщини є політично максималістськими, а мовне питання використовується як політичний важіль та інструмент тиску в контексті євроінтеграції України.

Угорщина акцентує увагу на тому, що Україна має розуміти: інтеграція у європейський простір, НАТО, співпраця з Альянсом передбачає серйозне ставлення до своїх зобов’язань; Україна щорічно оновлює свою національну програму партнерства з НАТО. І саме ця наша національна програма дуже чітко говорить, що Україна зобов’язується поважати і розвивати права меншин.

Угорський уряд залишається непохитним у своїй позиції: скасування вето можливе лише за умови внесення змін до мовного та освітнього законодавства України. Водночас Українська держава не може відступити від власних принципів, оскільки питання мови напямую пов’язане з її національною ідентичністю та безпекою.

Прем’єр-міністр Угорщини Віктор Орбан прямо заявив, що Будапешт не надаватиме Україні підтримки в жодному питанні міжнародних справ, «доки мовні права етнічних угорців там не будуть відновлені». Угорщина стверджує, що Київ обмежує права близько 150 тис етнічних угорців на використання рідної мови, прагнучи «перетворити угорські школи на українські». Таке публічне позиціонування є яскравим прикладом використання прав меншин як важеля для блокування євроатлантичної інтеграції України [5].

Підкреслимо, що на Закарпатті спостерігалися випадки, коли школи продо-

вжували викладання угорською мовою всупереч українському законодавству, що було виявлено за результатами державного контролю. Ці локальні порушення підкріплювалися регіональними амбіціями щодо надання угорській мові статусу регіональної у місцях компактного проживання (Берегівський, Виноградівський, Мукачівський та Ужгородський райони). У прикордонних селах, де угорці перевищують 10% населення, назви державних установ, вулиць та вивіски дублюються двома мовами, а на сільрадах нерідко вивішуються два державні прапори: український та угорський.

На противагу Угорщині Румунія демонструє більш конструктивний підхід. Хоча румунська сторона також висловлювала занепокоєння щодо Закону про освіту 2017 р., подальші консультації та ухвалення поправок до законодавства про національні меншини у 2023 р. отримали позитивну оцінку [6].

Міністерка закордонних справ Румунії Лумініца Одобеску привітала ухвалення Україною поправок щодо закону про національні меншини, які враховують рекомендації Ради Європи та необхідні для подальшого руху до членства у ЄС [7]. Ця відмінність у підходах підкреслює, що мовне питання в Україні є не лише питанням прав меншин, а й елементом двосторонньої дипломатії та геополітичних ігор.

Слушно буде зауважити, що юридична конструкція, яка надає преференції офіційним мовам ЄС, має явну мету – урівноважити міжнародні відносини з ключовими європейськими сусідами та прискорити дерусифікацію. Однак, як було зазначено Венеціанською комісією, це створило правову колізію, оскільки ігнорувало найбільш широко використовувану мову меншини, яка не є офіційною мовою ЄС, ставлячи під сумнів принцип недискримінації.

Хоча повномасштабна війна кардинально змінила політичний та соціальний контекст навколо російської мови, роблячи кроки з її обмеження чи витіснення з публічної сфери політично виправданими для більшості насе-

лення, Україна залишається міжнародно зобов'язаною забезпечувати рівність прав для всіх своїх громадян. Венеціанська комісія, по суті, пропонувала збалансувати легітимну мету деколонізації з міжнародним правом, що є надзвичайно складним завданням.

Незважаючи на високий рівень самоідентифікації, фактичне використання української мови в школах та публічному просторі залишається неоднорідним. У 2023/2024 навчальному році лише 50% школярів спілкуються лише українською під час уроків, а під час перерв цей показник падає до 41%. За межами школи (у колі друзів та вдома) менше ніж 40% учнів спілкуються суто українською, тоді як 20% використовують українську та російську мови однаковою мірою. Критичною є регіональна диспропорція. На Заході України кількість дітей, які послуговуються українською мовою під час уроків і перерв, становить 74%, тоді як на Сході цей показник падає до 17% [8].

Це підтверджує раніше висловлену критику Венеціанської комісії (ВК) щодо необхідності покращення якості викладання державної мови для представників меншин. Ефективне вирішення конфліктів залежить від прямого та конструктивного діалогу на місцевому рівні.

Прикладом такої взаємодії є зустріч в Ужгороді у листопаді 2021 р. за участі представників Уповноваженого із захисту державної мови та Державної служби з етнополітики з представниками угорської, словацької, румунської, ромської та інших спільнот. Представники громадських організацій Закарпаття відзначили конструктивність діалогу та підтвердили готовність до співпраці у напрацюванні відповідних положень нової редакції Закону України «Про національні меншини» [9].

Виходячи з аналізу міжнародного аудиту та соціолінгвістичних викликів, вирішення мовних конфліктів вимагає нормативного узгодження та зміни підходів. Тривалий період суперечностей і відсутність ефективного механізму досягнення консенсусу в мовному питанні продемонстрували, що

відновлення довіри потребує поступових, виважених кроків. З огляду на це, доцільно окреслити низку ініціатив, які можуть стати основою для поступового врегулювання україно-угорського мовного конфлікту.

Для забезпечення стабільності та відповідності європейським стандартам Україна повинна виконати ключові рекомендації ВК від 2023 р. По-перше, продовження перехідного періоду є критично важливим, що вимагає внесення змін до перехідних положень законодавства, забезпечивши довший перехідний період для поступового здійснення реформи в освіті. Постійні заклики ВК до відтермінування вказують на те, що темпи реформ є нереалістичними.

По-друге, необхідно переглянути вимоги до перекладу, застосовуючи принцип пропорційності. Це дасть змогу поширити право на проведення заходів мовами національних меншин на всіх людей та уникнути необґрунтованих адміністративних бар'єрів.

Варто зауважити, що Україні доцільно вивчати досвід європейських багатомовних регіонів, де досягнуто успішного балансу між підтримкою державної та міноритарних мов. Наприклад, політика в Країні Басків (Іспанія) була зосереджена на освіті та державному управлінні, ґрунтуючись на ідеї мовних прав як населення, що говорить баскською та іспанською мовами.

Ця модель підтверджує, що ключ до успіху полягає у двоспрямованій політиці: захист міноритарних мов та забезпечення високого рівня володіння державною мовою через гнучкі освітні моделі. Уважаємо, що Україна повинна зосередитися не лише на збільшенні годин української мови, а й на покращенні якості викладання державної мови як другої/іноземної для представників меншин.

Для забезпечення повної інтеграції та одночасного збереження культурної ідентичності необхідно формалізувати освітню модель, подібну до тієї, що була успішно апробована в країнах ЄС, які мають значні меншини, наприклад у Латвії.

Безперечно, вища мета освітньої політики має бути переформульована з «українізації» на інтеграцію, яка гарантує випускникам меншин високий рівень володіння державною мовою (обов'язкова здача ЗНО/НМТ), що є критичною вимогою для соціальної мобільності та вступу до ВНЗ.

Застосування перевіреного підходу, наприклад моделі 60% навчання державною мовою та 40% – мовою меншини. Цей підхід може бути застосований до мов ЄС (угорська, румунська) і гарантує, що учні навчаються з ключових предметів (українська мова, історія, географія, захист України) державною мовою. Це також вирішує проблему, коли школи на Закарпатті продовжували викладання лише угорською всупереч законодавству.

Окрім того, конфлікт з Угорщиною значною мірою підживлюється «неправдивою інформацією» та «недостатньою поінформованістю» про суть освітнього закону. Необхідно провести інтенсивну інформаційну кампанію для національних меншин та їхніх материнських держав, чітко роз'яснюючи, що Закон про освіту передбачає викладання декількох дисциплін державною мовою, але також дозволяє викладання іншою офіційною мовою Європейського Союзу.

Нарешті, треба посилити роботу спільних двосторонніх комісій (за прикладом Румунії), які б забезпечували прозорий і безперервний моніторинг імплементації законів. Це дасть Угорщині змогу отримувати інформацію безпосередньо від моніторингового механізму, а не через призму політизованих заяв Віктора Орбана.

І насамкінець, Україні та її сусідам необхідно шукати по обидва боки кордону людей, здатних наповнити двосторонні відносини новим змістом – ініціативами, що базуються на взаєморозумінні, довірі та конкретних діях. Це мають бути ті, хто усвідомлює, наскільки багато спільного в історії та культурі українців і угорців, хто знає минуле і здатен співпереживати.

Подібно до того, як українська мова колись потребувала відродження після

утисків Емського указу та Валуєвського циркуляру, угорська також пережила період занепаду під час панування Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії. Тоді навіть Ференц II Ракоці писав свої спогади французькою, а Іштван Сечені опанував рідну мову лише в дорослому віці. Саме ця історична чутливість до мовного питання, властива обом народам, можливо, і стала джерелом нинішніх суперечностей.

Висновки. Шлях до вирішення конфліктів – це гнучкість, а не жорсткі забо-

рони. Потрібно дати школам і громадам більше часу на перехід, послабити необґрунтовані вимоги до перекладу, як радить Венеціанська комісія (зокрема, закликаючи відкласти трансформацію шкільної системи), та вивчити досвід успішних багатомовних регіонів, таких як Країна Басків. Лише такий збалансований підхід, що поєднує національну безпеку із захистом прав меншин, дасть Україні змогу успішно пройти шлях європейської інтеграції, мінімізувавши внутрішні та зовнішні конфлікти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 07.10.2025).
2. Аналітична довідка щодо закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/2019.09.11_Analytical%20Note%20-%20Language%20Law_UKR.pdf (дата звернення: 07.10.2025).
3. МЗС Угорщини в офіційному повідомленні викривило український закон про освіту. Європейська правда. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/11/7074926/> (дата звернення: 07.10.2025).
4. В Угорщині відреагували на зміни до законодавства про нацменшини. Європейська правда. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/10/7175275/> (дата звернення: 07.10.2025).
5. Ізвозікова А. Орбан заявив, що Угорщина не підтримуватиме Україну, допоки українці «не відновлять мовні права етнічних угорців». 2023. URL: <https://susilne.media/580281-orban-zaaviv-so-ugorsina-ne-pidtrimuvatime-ukrainu-dopoki-ukrainci-ne-vidnovlat-movni-prava-etnicnih-ugorciv/> (дата звернення: 07.10.2025).
6. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 07.10.2025).
7. Румунія привітала зміни до українського закону про нацменшини. Європейська правда. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/8/7175242/> (дата звернення: 07.10.2025).
8. Статистика. 74% учнів та учениць закладів загальної середньої освіти вважають рідною українську мову – результати моніторингу. 2024. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/74-uchniv-ta-uchenits-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-vvazhayut-ridnoyu-ukrayinsku-movu/> (дата звернення: 07.10.2025).
9. На Закарпатті з представниками національних меншин відбулось обговорення імплементації мовного закону. 2021. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/na-zakarpatti-z-predstavnikami-nacionalnih-menshin-obgovorili-implementaciyu-movnogo-zakonu> (дата звернення: 07.10.2025).

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language]. Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
2. United Nations in Ukraine. (2019). Analitichna dovidka shchodo zakonu «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» [Analytical note on the Law «On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language»]. Retrieved from: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/2019.09.11_Analytical%20Note%20-%20Language%20Law_UKR.pdf [in Ukrainian].

3. MZS Uhorshchyny v ofitsiinomu povidomlenni vykryvylo ukrainskyi zakon pro osvitu [Hungary's MFA misrepresented the Ukrainian education law]. (2017). Yevropeiska pravda – European Truth. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/11/7074926/> [in Ukrainian].

4. V Uhorshchyni vidreahuvaly na zminy do zakonodavstva pro natsmeshyny [Hungary reacted to changes in legislation on national minorities]. (2023). Yevropeiska pravda – European Truth. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/10/7175275/> [in Ukrainian].

5. Izvoshchikova, A. (2023). Orban zaiavyv, shcho Uhorshchyna ne pidtrymuvatyme Ukrainu, dopoky ukraintsi «ne vidnovliat movni prava etnichnykh uhortsiv» [Orban stated that Hungary will not support Ukraine until Ukrainians «restore the linguistic rights of ethnic Hungarians»]. Suspilne novyny – Public Broadcasting News. Retrieved from: <https://suspilne.media/580281-orban-zaaviv-so-ugorsina-ne-pidtrimuvatime-ukrainu-dopoki-ukraintsi-ne-vidnovlat-movni-prava-etnicnih-ugorciv/> [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy [On national minorities (communities) of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2827-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> [in Ukrainian].

7. Rumuniia pryvitala zminy do ukrainskoho zakonu pro natsmeshyny [Romania welcomed changes to the Ukrainian law on national minorities]. (2023). Yevropeiska pravda – European Truth. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/8/7175242/> [in Ukrainian].

8. Statystyka. 74% uchniv ta uchenyts zakladiv zahalnoi serednoi osvity vvazhaiut ridnoi ukrainsku movu – rezultaty monitorynhu [Statistics. 74% of students in general secondary education institutions consider Ukrainian their native language – monitoring results]. (2024). Media Center Ukraine. Retrieved from: <https://mediacenter.org.ua/uk/74-uchniv-ta-uchenits-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-vvazhayut-ridnoyu-ukrayinsku-movu/> [in Ukrainian].

9. Na Zakarpatti z predstavnykamy natsionalnykh menshyn vidbulos obhovorennia implementatsii movnoho Zakonu [In Zakarpattia, a discussion with representatives of national minorities on the implementation of the Language Law took place]. (2021). Ukrainian Commissioner for the Protection of the State Language – Mova Ombudsman. Retrieved from: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/na-zakarpatti-z-predstavnikami-nacionalnih-menshin-obgovorili-implementaciyu-movnogo-zakonu> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 15.10.2025

Стаття прийнята 30.10.2025

Статтю опубліковано 30.12.2025